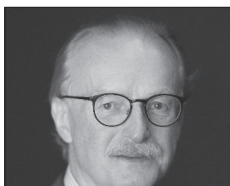

Rewitalizacja rzymskiego amfiteatru w Londynie

prof. nadzw. dr hab.
TOMASZ Z. BŁASZCZYŃSKI
Eur Ing, CEng, MIStructE
ORCID: 0000-0003-3177-9654

Ta rozbudowa w sercu londyńskiego City odegrała ważną rolę w planach rozwoju i rozbudowy całego kompleksu Guildhall. Obszar rewitalizacji, duży jak na standardy londyńskiego City, był skomplikowany od samego początku.

Wprowadzenie

Londinium było największym rzymskim miastem w Brytanii i zostało założone prawdopodobnie w roku 47 n.e. (czyli 4 lata po rzymskiej inwazji na wyspę). Prawdopodobnie rozbudowa następowała wokół drewnianego fortu, który z czasem zastąpiono murem rzymskim.

Do roku 100 n.e. Londyn zastąpił Colchester jako stolicę prowincji. Kiedy w roku 122 cesarz Hadrian odwiedził Brytanię (i prawdopodobnie Londyn), miasto było u szczytu swojego rozwoju. Znajdowały się w nim łaźnie, port, pałac gubernatora, bazylika (największa na północ od Alp) oraz forum, świątynie, amfiteatr i fort (rys. 1). Pierwszy rzymski amfiteatr w Londynie zbudowano z drewna w 70 r. n.e., a na początku II wieku został przebudowany. Postawiono wówczas jedynie kamienne wejścia oraz ściany. Amfiteatr był używany do różnych wydarzeń publicznych, takich jak walki gladiatorów i zwierząt, publiczne egzekucje oraz do działalności religijnej [2–5].

Guildhall i jego rozbudowa

W 1985 r. władze Londynu zdecydowały o odbudowie Art Galery znajdującej się przed II wojną światową we wschodnim skrzydle Guildhall (Guildhall Yard East) i zniszczonej w 1941 r. przez raketę V-1. Powołano komitet odbudowy wschodniego skrzydła Guildhall (Guildhall Yard East Building Committee) i zlecono prace projektowe biurowi architektonicznemu D.Y. Davies Associates, które podjęło współpracę z biurowi inżynierskim Oscar Faber Consulting Engineers. Powstał pierwszy projekt, jednakże, ponieważ plac budowy był w samym sercu rzymskiego Londinium, władze miasta zdecydowały o podjęciu niezbędnych prac archeologicznych w czasie budowy.

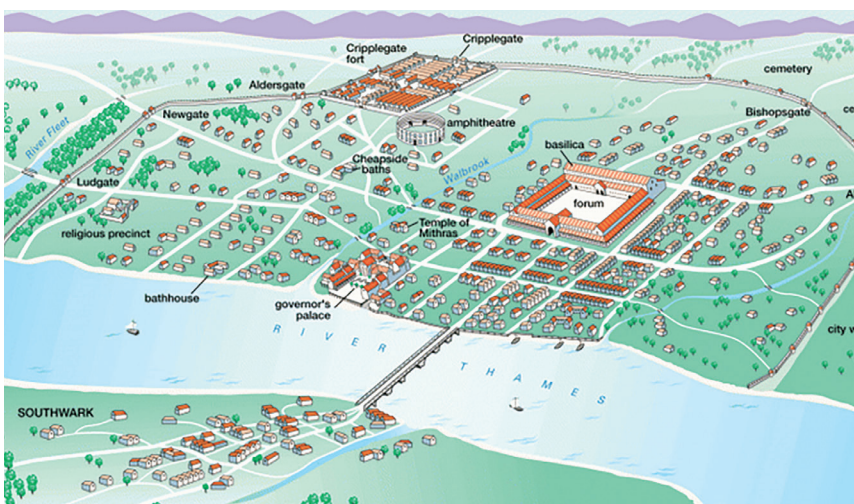
W 1987 r. otrzymano pozwolenie na budowę i w związku z tym prace rozpoczęto od wykonania ściany palowej po obwodzie nowego budynku, która miała pełnić funkcję wspornikowej ściany szczelinowej (rys. 2).

Ponieważ cały kompleks Guildhall i otaczające go budynki, czyli zaprojektowany przez

Christophera Wrena pierwszy anglikański kościół St. Lawrence Jewry oraz wiktoriański budynek magistratu, a także Regency Art Galery, otaczały plac budowy, a wszystkie one były wpisane do rejestru jako obiekty klasy 1, nie wystarczyła jedynie stała obsługa geodezyjna wszystkich obiektów. Zaprojektowano dodatkowo kratową konstrukcję rozporową zabezpieczającą wszystkie otaczające budynki oraz przystąpiono do prac archeologicznych (rys. 3.). Konstrukcja ta była również wykorzystywana do przekrycia całego obszaru realizowanych prac archeologicznych (rys. 4.).

Prace archeologiczne i niezbędne prace konstrukcyjno-zabezpieczające

Prace archeologiczne rozpoczęły się w 1988 r. Pomimo że wstępne prace studialne ujawniły obecność XIV w. kaplicy po północnej stronie placu budowy, która była kaplicą średniowiecznego Guildhall, to archeolodzy nie spodziewali się znaleźć czegoś bardzo interesującego. Kopiąc głębiej, od-

Rys. 1. Londinium ok. 200 r. n.e. Na rysunku zaznaczone są wszystkie najważniejsze budynki w rzymskim Londynie [1]

Rys. 2. Palownica Casagrande w trakcie nocnego wykonywania ściany palowej [6]

Rys. 3. Koncepcja rozporu wykopu w Guildhall Yard East [7]

Rys. 4. Odkryte fragmenty muru rzymskiego Amfiteatru [6]

Rys. 5. Widok na odkryte mury London Amphitheatre [6]

należeli fragmenty cmentarza z XVII w. i fragmenty fundamentu oraz muru średniowiecznej kaplicy. Następnie odkryli fragmenty budynków mieszkalnych z XI i XII w. Kopiąc jeszcze głębiej, starali się znaleźć coś z czasów rzymskich [8].

Około 6 m poniżej obecnego poziomu ulicy, między resztkami ścian i fundamentów zombombardowanej Galerii Sztuki, archeolodzy

odkryli rzymskie ściany znacznego budynku wykonane z muru rzymskiego z wtopionymi fragmentami szarego wapienia z hrabstwa Kent (rys. 4).

Dalsze wykopaliska pokazały ściany wykonane w tej samej technologii, aż wreszcie natrafiono na ściany o zakrzywionym kształcie. Wiadomo, że Rzymianie lubili budować wszystko w prostych liniach i pod kątem pro-

stym, więc jeżeli odkryto łukowe ściany o takiej wielkości, wiadomo już było, że jest to ważne odkrycie. To były resztki londyńskiego rzymskiego Koloseum (London's Roman Amphitheatre). Archeolodzy uświadomili sobie, że dokonali największego odkrycia w Londynie w ostatnim stuleciu. Poza tym w odkrytym fragmencie wyszczególniono dwa nieduże pomieszczenia i pozostałości instalacji drenarskich (rys. 5.). Była to cudowna wiadomość dla archeologii, jednakże już nie tak cudowna dla inwestora i projektantów.

W celu oceny, co zostało odkryte, należałoby przedstawić, jak prawdopodobnie wyglądał londyński Amfiteatr. Był to obiekt o wymiarach ok. 90 x 75 m i o owalnym kształcie (rys. 6.).

Sekretarz stanu w Departamencie Środowiska Zjednoczonego Królestwa ogłosił publiczną dyskusję w celu rozważenia, jak dalej prowadzić planowane prace po takim odkryciu w tak wrażliwej lokalizacji. W końcu mury amfiteatru zostały wpisane do rejestru najważniejszych zabytków i sekretarz stanu w Departamencie Dziedzictwa Narodowego Zjednoczonego Królestwa zdecydował, że rzymskie mury muszą być w tej samej pozycji oraz lokalizacji, jak zostały znalezione, czyli poniżej Galerii Sztuki, to znaczy, że ściany amfiteatru powinny być częścią konstrukcji stropu ponad poziomem -2 (rys. 7.).

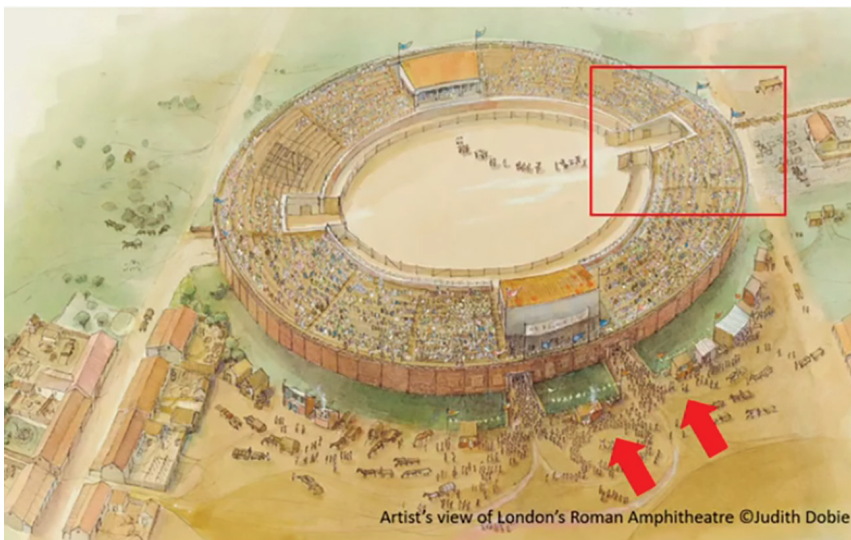
Ponieważ dalsze wykopaliska ujawniły więcej ścian i dwie komnaty, oznaczało to, że archeolodzy znaleźli Amfiteatr Londinium. W związku z tym w 1989 r. wstrzymano wszystkie prace na placu budowy i z tego powodu w 1990 r. przystąpiono do zaprojektowania zupełnie nowego rozwiązania konstrukcyjnego. Nowy projekt został przygotowany w okresie od 1990 do 1993 r., a archeolodzy do tego czasu zakończyli swoje prace. Przygotowany nowy projekt zakładał również następujące elementy składowe (rys. 8.):

- Galerię Sztuki (Art Gallery) w poziomie parteru z uformowaną strefą reprezentacyjną na spotkania i przyjęcia główne na szczeblu miejskim oraz rządowym.
- Na czterech piętrach powyżej Galerii Sztuki pomieszczenia biurowe.
- Muzeum na pierwszym poziomie podziemnym zawierającym ekspozycję murów Amfiteatru.
- W dwóch niższych poziomach podziemnych umieszczono pracownię rekonstrukcyjną, pomieszczenia eksponatów i manuskryptów oraz pomieszczenia techniczne.

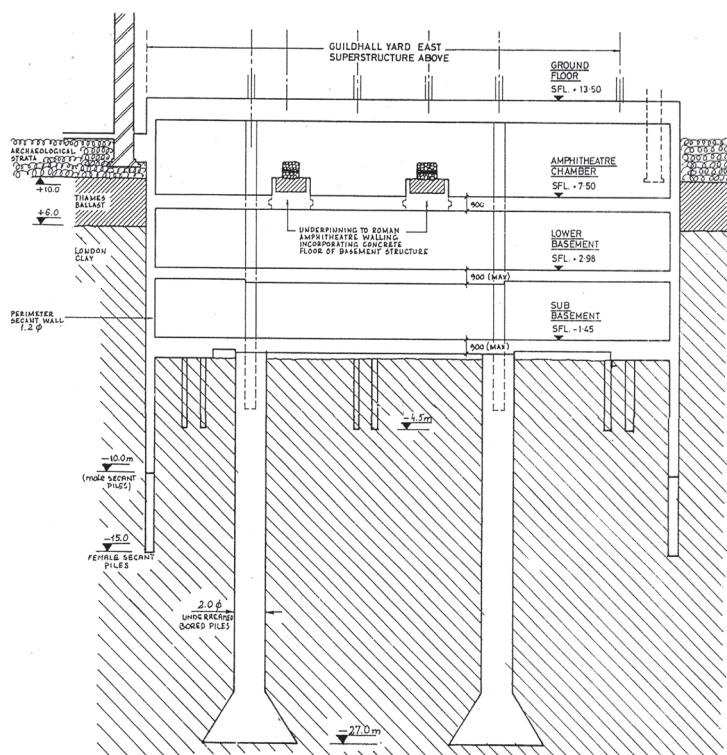
Pomieszczenia podziemne są głębokie na 18 m i w swoich trzech poziomach tworzą większą kubaturę niż cały budynek nad powierzchnią terenu.

Zadanie zachowania lokalizacji murów amfiteatru w miejscu, gdzie go znaleziono, było majstersztykiem, ale wykorzystano to, że Rzymianie stawiali mury amfiteatrów na fundamencie żwirowo-piaskowym. Było to per-

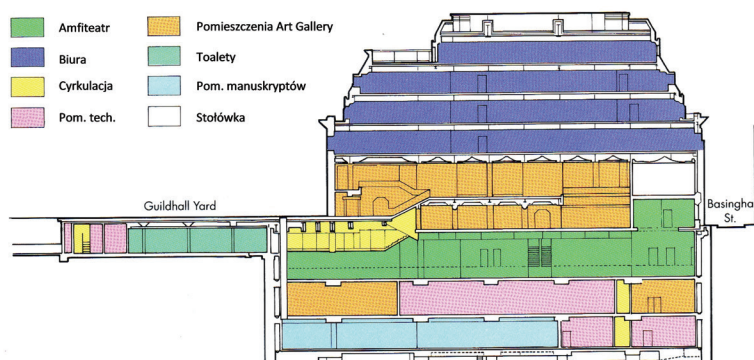

Rys. 6. Artystyczna wizja London's Roman Amphitheatre autorstwa Judith Dobie. W czerwonej ramce zaznaczono odkryty fragment wschodniego wejścia, a czerwonymi strzałkami inne odkryte pod dziedzińcem, ale niewyekspozowane fragmenty [8]

Rys. 7. Przekrój przez Guildhall Yard East z pokazaniem projektowanej lokalizacji murów amfiteatru tak, jak je znaleziono, czyli jako elementu konstrukcji nad poziomem -2 [7]

Rys. 8. Rozkład funkcji w nowo zaprojektowanym budynku Guildhall Yard East [6]

fekcyjne rozwiązanie, gdyż łączyło ze sobą wiele cech. Po pierwsze stabilny fundament, po drugie umożliwiający równomierne rozłożenie sił i po trzecie taka poduszka żwirowo-piaskowa jest idealnym tłumikiem drgań z areny na mury amfiteatru. Najpierw trzeba było zabezpieczyć sam artefakt. W związku z tym okryto go folią polietylenową i obudowano rusztową skrzynią z lekkiego drewna obitą od wewnątrz 18 mm płytą OSB. Natomiast przestrzeń pomiędzy płytą oraz murem, w celu zabezpieczenia muru w trakcie prac, wypełniono pianką poliuretanową (rys. 9.).

Podsumowanie

Dzisiaj Guildhall Yard jest nadal dużym reprezentacyjnym dziedzińcem na zewnątrz budynku Guildhall, lecz teraz służy również jako „dach” amfiteatru, który mimo wykopalisk pozostaje pod ziemią, aby zachować niezwykle stopień ochrony. Szeroki, okrągły wzór w kamieniu z Guildhall Yard wyznacza zarys amfiteatru na dole, zapewniając, że na razie jego położenie nie zostanie ponownie zapomniane (rys. 10.).

Z ruin starego rzymskiego amfiteatru zrobiono niezwykle atrakcyjną turystyczną nie tylko dla miłośników starożytności. Mimo że niewiele zostało z pierwotnego amfiteatru, wciąż robi on ogromne wrażenie. Wchodzi się do słabo oświetlonego, nastrojowego miejsca pod Guildhall Art Gallery (atrakcja sama w sobie), które rozświetla pozostałości murów i system kanalizacyjny oraz pokrytą piaskiem arenę. Można sobie wyobrazić, jak wyglądała całość obiektu, który był w stanie pomieścić od 6 do 10,5 tysięcy osób (rys. 11.).

W gablotach znajdują się odnalezione przedmioty: grzebyk, trzewiki czy spinki do włosów. Zastosowane środki audiowizualne pozwalają oddać ogrom i atmosferę tego miejsca. Gdy wchodzimy, usłyszymy owację tłumów szczerze wypełniających widownię, już za chwilę rozpocznie się walka... [10].

Bibliografia

- [1] Encyclopaedia Britannica, Inc. <https://www.britannica.com/place/London/History> Hugh Chisholm, Encyclopaedia Britannica, Arkose Press, 2015.
- [2] Millet M., Book of Roman Britain. English Heritage, B.T. Batsford, London 1995.
- [3] Marsden P., London in the 3rd and 4th centuries, in Grew F. & Hobley B. (eds.), Roman urban Topography in Britain and the western Empire, The Council for British archaeology: research report 59, The Council for British archaeology, 99–108, London 1985.
- [4] Milne G., Book of Roman Britain: urban archaeology in the nation's capital. English Heritage. B.T., Batsford Ltd., London 1995.
- [5] Perring D., London in the 1st and early 2nd centuries, in Grew F. & Hobley B. (eds.), Roman urban Topography in Britain and the western Empire, The Council for British archaeology: research report 59, The Council for British archaeology, 94–98, London, 1985.
- [6] Guildhall Yard East, Corporation of London, London 1993.
- [7] Fragmenty projektu Oscar Faber Consulting Engineers: Guildhall Yard East, Second Stage, St Albans, 1990–1993.
- [8] Lane A., London's Roman Amphitheatre. Discovery, Conservation and Form. Guildhall Art Gallery and London's, London 2020.
- [9] <http://www.londoneria.com/rzymski-amfiteatr/>.
- [10] Kubisztal P., Rzymski amfiteatr w Londynie, „Dziennik Polski” 24, 29.01.2011 r.

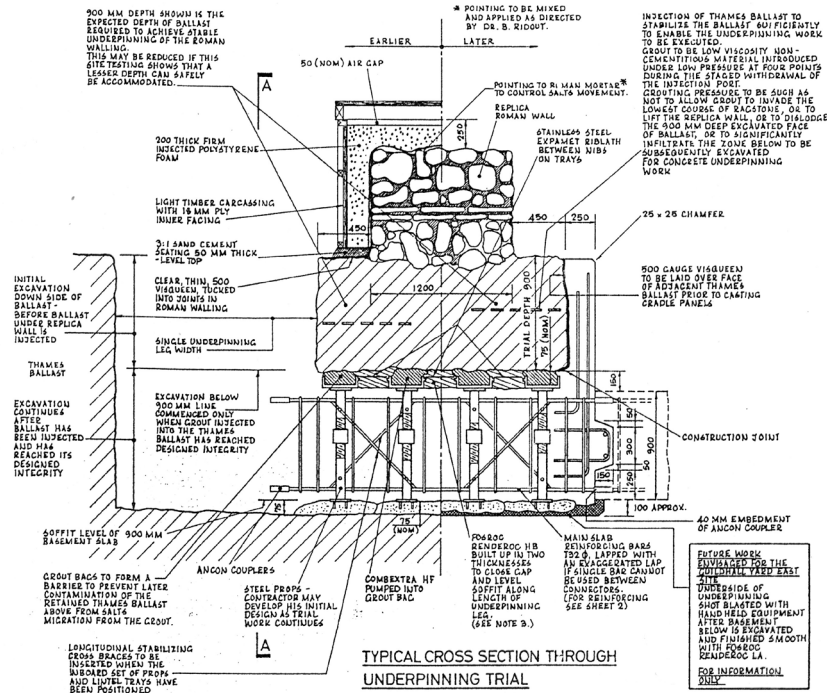

Streszczenie: Ta rozbudowa w sercu londyńskiego City odegrała ważną rolę w planach rozwoju i rozbudowy całego kompleksu Guildhall. Obszar rewitalizacji, duży jak na standardy londyńskiego City, był skomplikowany od samego początku. Projekt był położony w obszarze objętym ochroną konserwatorską, a wszystkie budynki i cały obszar były wpisane do rejestru, więc nowy obiekt od razu się w nim znalazł. Ważnym kryterium, które narzucił klient, czyli władze Londynu (Corporation of London), był swobodny i nieprzerwany dostęp do dziedzina Guildhall (Guildhall Yard) oraz przestrzeni ceremonialnych Guildhall. Projekt był skończony w 1997 r., ale udostępniono go publiczności w części Art Gallery w 1999 r., a Roman Amphitheatre w 2002.

Słowa kluczowe: Guildhall, londyńskie City, rzymskie mury Amfiteatru, obszar wpisany do rejestru

Abstract: REVITALIZATION OF ROMAN AMPHITHEATRE IN LONDON. This development in the heart of the City of London played an important role in the expansion plans and the improvement of facilities within the Guildhall complex. The redevelopment site, large by City standards, was complicated from the outset. The project was located in a conservation area and the new building was subjected to listed building content because of its direct connections with adjacent existing listed buildings. An important criteria throughout the construction was that the Client, the Corporation of London, required uninterrupted access to Guildhall Yard and the use of the ceremonial areas of the Guildhall. The project was completed in 1997 and finally opened to the public in August 1999 and the Amphitheatre in 2002.

Keywords: Guildhall, City of London, Roman Amphitheatre, conservation area

TYPICAL CROSS SECTION THROUGH UNDERPINNING TRIAL

Rys. 9. Przekrój przez przygotowane rozwiązanie podparcia i zabezpieczenia murów amfiteatru [7]

Rys. 10. Widok na współczesny Guildhall Yard z zaznaczonym zarysem Amfiteatru [8]

Rys. 11. Widok na ekspozycję odkrytych murów Amfiteatru [9]